

Viatges escolars a través del temps a partir d'un quadern de rotació del mestre Pau Farrús

Glòria Jové Monclús

Universitat de Lleida

RESUM: L'article mostra com l'exposició "Un professor republicà, Pau Farrús. Un quadern de rotació 1935-1936", que recull la feina d'alumnes, permet als estudiants de magisteri de la Universitat de Lleida construir coneixement. L'article analitza el context històric de la primera part del segle XX i el connecta als nostres dies. Se centra en el paper dels professors que buscaven millorar la qualitat de vida des d'un compromís social.

PARAULES CLAU: viatjar a través del temps, paper dels professors, context, veu dels nens.

ABSTRACT: The article shows how the exhibition "A republican teacher, Pau Farrús. A notebook roll, 1935-1936", that collects the works of children, let the students of initial training education of the University of Lleida to build knowledge. The article analyses the historical context in the first part of the 20th century and make connections to nowadays. It focuses on the role of teachers to improve the life quality from their social engagement.

KEYWORDS: Travelling through time, teachers' role, context, children voices.

Pol Galitó, regidor de l'Ajuntament de Linyola el maig de 2013, rep una trucada de Marius Domínguez, sociòleg i professor a la Universitat de Barcelona. La Dra. Isabel Pujades, catedràtica de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona, tenia a la casa del poble, Gerb, un "Quadern de treballs escolars". Ella sempre havia cregut que era de la seva mare i el va fullejar. En obrir-lo va veure que era del seu oncle, en Pau Farrús.¹ A en Pol aquest nom li era familiar, recordava que el seu pare alguna vegada havia parlat d'un mestre que havia tingut a l'escola. Els quintos del seu pare, encara vius, li ho van confirmar. Pau Farrús havia obtingut la plaça de mestre de Linyola en propietat, on hi començà a donar classes el dia 12 de novembre de 1934.² El quadern trobat era un "Quadern de Rotació" del curs 1935-1936.³

Amb aquest material i amb el consentiment de la família, l'Ajuntament de Linyola decideix comissariar una exposició del "quadern" trobat per tal de situar-lo en el context històric i, per tant, en l'escola de la República.⁴ L'exposició porta per títol: "Un mestre republicà, Pau Farrús. Un quadern de rotació 1935-1936", i va tenir lloc a Linyola del 22 de març

¹ Pau Farrús Solà va néixer a Camarasa el dia 15 de febrer de 1911, fill de Jordi Farrús Terré i de M. Rosa Solà Samarra. Estudià magisteri i el dia 16 de juny de 1930 es va treure el títol de mestre. La seva trajectòria professional va començar, el dia 20 de setembre de 1930, com a mestre interí a Vilanova de la Sal. El dia 16 de maig de 1932 era traslladat com a mestre interí a les escoles graduades de La Seu d'Urgell. Després d'estar un any sense fer classes, fou destinat com a mestre interí a Gósol des del 23 de gener de 1934 fins a l'11 de novembre de 1934.

² En arribar a Linyola va fer una gran amistat amb un altre mestre, Pau Cornudella Pey, i junts aplicaren una metodologia d'ensenyament de l'Escola Nova. Fou membre de comitè Regional de Catalunya a la Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament.

³ El Quadern de Rotació del curs 1935-36 està basat en el *Quadern especial* que a Fèlix Martí Alpera va cridar-li l'atenció en la seva sortida a l'estranger. El 1904 fou un dels primers mestres espanyols que va sortir a l'estranger i que va deixar escrites les seves impressions en el llibre *Por las escuelas de Europa (Cuaderno del maestro. Selección de ejercicios del Cuaderno de Rotación)*, Universidad de Alcalá [en línia]. <<http://archivo.ayto-arganda.es/archivo/biblio/PDF/04121001.pdf>>. Es va fixar en el que va anomenar *Quadern especial* per ser una innovació desconeguda i no implantada a Espanya. Aquest quadern està basat en el que a França es coneixia com el *cahier de roulement* i que ell va traduir com *Quadern de Rotació*. És un material comú i construït per tots els nens de la classe. Cada dia un d'ells escrivia les tasques i els exercicis desenvolupats i els signava. El 13 d'octubre de 1895 el Ministeri d'Instrucció Pública francès va instar els mestres a introduir a l'escola *le cahier de roulement*, diari de la classe feta per la mateixa classe. Era una manera de permetre analitzar els resultats curriculars a partir d'una visió de les produccions de tota la classe. B. Martín "califica

al 20 d'abril de 2014 en el marc de les Jornades culturals.⁵ L'Ajuntament encarrega el cartell de l'exposició a la pintora Mariona Millà amb la coincidència que un dels cartells que es mostrava a l'exposició era de Carme Millà, la seva tieta.⁶

NENS I MESTRE DE LA REPÚBLICA

El Quadern de Rotació del mestre Pau Farrús es va dur a terme a l'escola de Linyola el curs 1935-

Figura 1. Cartell de Mariona Millà. Font: exposició.

Figura 2. Cartell de Carme Millà. Font: exposició.

los cuadernos de rotación como «un documento histórico educativo para acercarse a la historia y así conocer la intra historia del alumno y el profesor» (B. MARTÍN, M. I. RAMOS, "Europeizar la escuela. El descubrimiento del cuaderno de rotación por Martí Alpera" en M. HERNÁNDEZ, *Influencias francesas en la educación española e iberoamericana (1808-2008)*. *Actas de las III Conversaciones Pedagógicas de Salamanca: 15, 16, 17 y 18 de octubre de 2008*, Villares de la Reina, Globalia Ediciones Anthema, 2008).

⁴ L'exposició va estar promoguda pel regidor Pol Galitó i la regidora Roser Martí, ajudats per Esteve Mestre i Ton Solé, amb la col·laboració de la pintora Mariona Millà, a partir de documentació facilitada per la família de Pau Farrús. La seva filla, Núria Farrús, i la família, vinguts des de Mèxic, on es van exiliar, van assistir a la inauguració de l'exposició. També hi va participar el director de l'Arxiu Històric de Lleida, Joan Farré, qui va dir que en la sala de l'exposició "estem vivint memòria històrica en estat pur" ("Linyola recorda el mestre Pau Farrús". *Vilaweb* (22 de desembre de 2014) [en línia]. <<http://www.vilaweb.cat/noticia/4182241/20140329/linyola-recorda-mestre-pau-farrus.html>>).

⁵ Regidoria de Cultura, Ajuntament de Linyola, "2014. Jornades Culturals" (22 de desembre de 2014) [en línia]. <http://linyola.ddl.net/fotos/linyola/noticies/Jornades_culturals_2014.pdf>

⁶ Carme Millà (Barcelona 1907-1999), dona polifacètica compromesa amb la causa republicana, redactà els estatuts del CENU. El maig de 1937 fou nomenada professora d'art de la Generalitat de Catalunya. El seu lligam amb el grup sindical de dibuixants cenetistes farà que, en finalitzar la guerra, s'hagi d'exiliar a Mèxic. Tornà a Catalunya l'any 1952.

1936 per tots els nens que anàvem amb el mestre Farrús. Aquest eren els de la imatge següent.

Aquesta fotografia del mestre Pau Farrús amb un grup d'alumnes no es tornarà a repetir fins al 1940, ja a l'exili, al col·legi Cervantes de Torreón, Mèxic.⁷

El dia 15 d'octubre de 2014 es va inaugurar l'exposició "Un mestre republicà, Pau Farrús. Un qua-

dern de rotació 1935-1936" a l'edifici Transfronterer de la Universitat de Lleida cedida per l'Ajuntament de Linyola.⁸

Assisteix a la inauguració un dels exalumnes, Marià Forroll, i explica als assistents, majoritàriament futurs mestres, què feien amb el mestre Farrús i com era un dia a l'escola de Linyola el curs 1935-36:

Figura 3. Alumnes a les antigues Escoles Nacionals de Linyola l'any 1936. Fila de dalt d'esq. a dta.: Josep Maria Finestres Sabaté, Josep Jové Aymerich, Francisco Mas Pau, Sr. Pau Farrús (mestre nacional originari de Gósol), Joan Duarte Safont, Jaume Llordés Galí, Xavier Vallés Pedrós, Antoni Salse Mases i Francisco Fusté Blanch. Segona fila: Ramon Salse Mases, Eusebi Mas Vilaplana, Gonçal Balcells Pérez, Sebastià Camarasa Solé, Marià Forroll Sirvent, Francesc Balcells, Jaume Mas Vilaplana, Miquel Mosset Gasull i Gonçal Pérez Pedrós. Tercera fila: Josep Coll Pedrós, Sebastià Farré Cascalló, Miquel Carrera, Ramon Finestres Sabaté, Francisco Farré Teixidó, fill d'uns masovers de la masia el Niubó, i Josep Ricart Suñé. Quarta fila asseguts: Carrera, Joan Vidal, Farré Cascalló, Jaume Piñol Pedrós, Crispí Palou Solé, Joan Mir Roura i Jaume Galitó Llardén. Cinquena fila: Josep Llordés Martí, Ramon Cascalló Solà, Jaume Balcells Pérez i Sebastià Mases Berengué. Fotografia cedidaper Esteve Mir Roura. Tots tenien entre 11 i 13 anys.

⁷ El mestre Pau Farrús el gener de 1937 s'incorporà a files amb el grau de tinent d'artilleria. Acabada la Guerra Civil s'exilià a França i fou internat al camp de concentració de Septfonds. Junt amb altres 2.200 exiliats embarcà, el 12 de juliol de 1939, a Bordeus en el Mexique i arribà a Veracruz (Mèxic) el 27 de juliol de 1939. Tres anys després, el 28 d'agost de 1942, arribà la seva esposa Cinta Rúbies Aguilà, amb qui va tenir dues filles, la Núria i la Montse. El curs 1940, amb el mestre Antonio Vigatà i altres espanyols, funden l'escola Cervantes de Torreón, on Farrús aplicà les propostes pedagògiques i metodològiques de Freinet. Uns anys després, amb un altre mestre de la mateixa escola, Mario Alexandre, fundaren al mateix Torreón el Colegio Hispano-Mexicano on varen continuar, amb èxit, aplicant els principis de l'Escola Nova. Actualment l'escola Cervantes de Torreón està dirigida pel nét del mestre Vigatà i és una de les escoles referents a Mèxic. Mèxic, i el seu president Lázaro Cárdenas, foren juntament amb la Unió Soviètica el país que més va ajudar, durant la Guerra Civil, la República Espanyola, tant materialment com diplomàticament en un moment en què la major part dels països varen pactar no intervenir en el conflicte espanyol. La victòria franquista implicà el trencament de relacions que no es tornaren a restablir fins l'any 1977, després de la mort del dictador general Franco. Mèxic va acollir, entre 1937 i 1939, uns 25.000 exiliats entre els quals 4.000 eren catalans i algun, linyolenc. *Colegio Cervantes de Torreón* [en línia]. <<http://www.colegiocervantesdetorreon.com/conocenos.html>>

⁸ Assisteix a la inauguració el nebot del mestre Pau Farrús, Jaume Farrús.

Figura 4. Tres exalumnes, Ramon Salze, Francisco Bonjorn i Marià Forroll, van assistir el 22 de març de 2014 a la inauguració de l'exposició a Linyola.

Quan va arribar el Sr. Farrús tot va ser diferent [...] [...] ens preguntava que volíem fer... i nosaltres no hi estàvem acostumats [...]

[...] Ens feia fer coses que no havíem fet mai, sortíem de l'escola i ens feia fixar en un niu que hi havia dalt d'un arbre, i hi podíem estar mig matí observant-lo [...]

[...] alguns arribàvem tard perquè havíem d'ajudar a casa i ens animava per a que arribéssim aviat [...] inclús simulàvem com si fos una cursa de bicicletes i que el arribava primer es posava davant la carrera [...]

[...] mai s'enfadava, encara que algú es portes malament [...]

[...] fèiem carreres i gimnàstica i un intercanvi de futbol amb els de Castellsèra [...].

Els rastres que un mestre de la República havia deixat en els nens a l'escola de Linyola, 80 anys més tard deixarien nous rastres en els estudiants, futurs mestres del segle XXI de la Universitat de Lleida.⁹

Figura 5. Exposició "Un mestre republicà, Pau Farrús. Un quadern de rotació 1935-1936" a l'edifici Transfronterer de la Universitat de Lleida cedida per l'Ajuntament de Linyola.

Figura 6. Dimecres 15 d'octubre de 2014, inauguració de l'exposició a la Universitat de Lleida.

⁹ El curs 2014-2015 els estudiants i futurs mestres de primària han iniciat l'aprenentatge a partir de la pel·lícula *Estampas de Val del Omar* (1932), document que mostra les "Missions pedagògiques" que van tenir lloc a Espanya des del 1931 fins al 1936. Residencia de Estudiantes, "Las misiones pedagógicas. 1932-1936" [en línia]. <<http://www.residencia.csic.es/misiones/sedes/inicio.htm>>. Hem visionat el documental *La escuela olvidada* de S. TERCERO (2011) (Vg. RTVE, "El documental *La escuela olvidada*" [en línia]. <<http://www.rtve.es/alacarta/videos/el-documental/escuela-olvidada-20110116-2140-169/989251/>>) i *El secreto de educar* de S. TERCERO (2011) (Vg. VIMEO, *El secreto de educar* [en línia]. <<https://vimeo.com/32084809>>. L'equip docent pretén que els futurs mestres coneguin la història i coneguin el posicionament que van fer els mestres en el primer terç del segle XX a fi que ells se situïn en el seu rol en el segle XXI.

LLEIDA AL CAPDAVANT DE LA INNOVACIÓ EDUCATIVA

Però tornem al segle XX. Com va ser possible que en un poble de Lleida, Linyola, hi hagués un mestre que fes un Quadern de Rotació i que ensenyés de forma diferent amb idees innovadores?

Ens situem a l'inici del segle XX: hi havia un gran índex d'analfabetisme tant a Espanya com a Catalunya, al voltant del 60%, i l'escolarització de la població no arribava ni al 50%.¹⁰

Aquestes dades feien que hi hagués una gran preocupació i es van impulsar canvis per tal de millorar la situació. Un dels factors principals de canvi serà la Institución Libre de Enseñanza (ILE), que neix el 1876 com una organització impulsada per Francisco Giner de los Ríos, formada per professors que havien estat expulsats de la universitat, però que entenen que les solucions al problema d'Espanya passen per la millora de l'escola primària, i incorporen la filosofia del krausisme, que havia estat introduïda a Espanya per Julián Sanz del Río el 1840, basada en l'obra de Krause *Ideal de humanidad para la vida* (1811).

Les implicacions pedagògiques de la filosofia krausista obliguen a posar en contacte directe l'alumne amb la natura i amb qualsevol objecte de coneixement. Per tant, adquireixen molta importància les classes experimentals i les excursions, així com la interconnexió entre els sabers. També és fonamental en el krausisme la laïcitat. Giner de los Ríos i, a la seva mort el 1915, Manuel Bartolomé Cossío, van orientar la ILE per construir un ésser humà nou i íntegre, obert a tots els àmbits del saber mitjançant l'educació moderna encarregada de formar minories, intel·lectualment despertes, capaces d'eleva el nivell sociocultural del país. En l'ideari pedagògic s'aposta per una escola neutra, tolerant i oberta a la realitat exterior. Un centre sense separació entre primària i secundària, amb un ensenyament cíclic en règim de coeducació, en què l'activitat personal i l'experiència creativa de l'alumne, utilitzant diverses fonts d'aprenentatge, constituïa l'eix del treball escolar.

I és en aquest context que es crea el 1907 la Junta de Ampliación de Estudios y Investigaciones Científicas (JAE), al capdavant de la qual hi ha Santiago Ramón y Cajal. La Junta va ser l'organisme que més impuls va donar al desenvolupament i la difusió de la ciència i la cultura espanyoles. Va becar mestres de primària, secundària i professors universitaris a l'estranger (pensionats) amb el compromís que coneguessin i establissin diàlegs i intercanvis amb les noves metodologies que hi havia en els països més moderns d'Europa, amb l'objectiu únic d'avançar i progressar en el retorn al país.

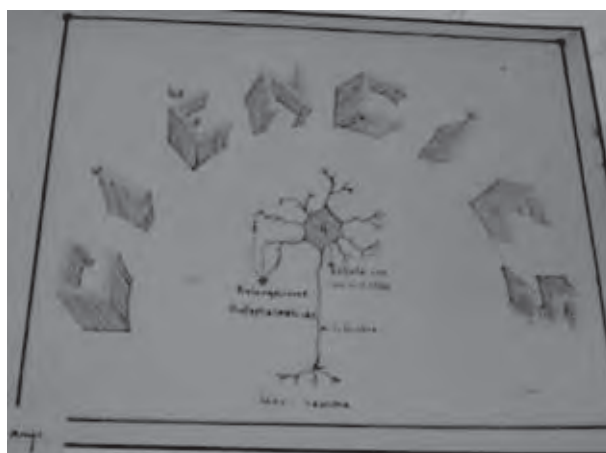

Figura 7. Treball neurològic de Ramón y Cajal. Quadern de Rotació Pau Farrús.

Figura 8. Nom a un carrer del poble de Linyola.

¹⁰ Per a més informació, vg: A. VIÑAO, "La alfabetización en España: un proceso cambiante de un mundo multiforme", *Efora* (març de 2009) [en línia]. <http://campus.usal.es/~efora/efora_03/articulos_efora_03/n3_01_vinao.pdf>, i A. COLLADO, "La educación en España en el primer tercio del siglo XX: La situación del analfabetismo y la escolarización" [en línia]. <<http://www.umer.es/images/doc/n58.pdf>>

Figura 9. Text que descriu el dia en què va morir Ramon y Cajal recollit en el llibre de Simeón Omella.

Figura 10. Cartell que forma part de l'exposició "Un professor republicà, Pau Farrús. Un quadern de rotació 1935-1936".

En aquest context, els mestres se situaven a l'eix de les millores, tal com diu Cossío (1882):

[...] Yo, señores, confieso que tengo una fe inquebrantable en el maestro. Dadme un buen maestro y él improvisará el local de la escuela sin falta, él inventará el material de enseñanza, él hará que la asistencia sea perfecta; pero dadle a su vez la consideración que merece. [...] Formad maestros; aumentad los maestros; gastad, gastad en los maestros.

Un d'aquests becats l'any 1927 fou Jesús Sanz Poch, en aquell moment professor de l'escola Normal de Magisteri de Lleida, tal com podem veure en l'Expedient 135/359 de l'Arxiu Edad de Plata.¹²

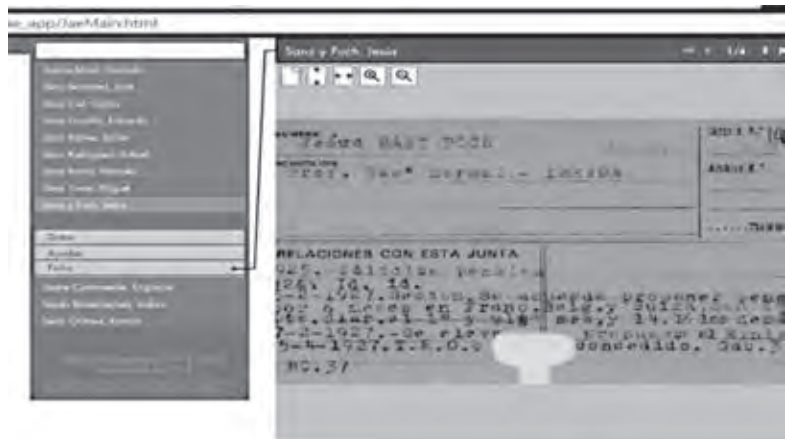

Figura 11. Expedient 135/359 de l'arxiu Edad de Plata.

¹¹ Jesús Sanz va ingressar a la Normal de Girona el setembre de 1911 per a cursar-hi estudis de magisteri i va acabar el curs 1914-15 amb la qualificació de premi extraordinari i l'expedient més brillant de la promoció. Exerceix com a professor de Lletres a la Normal de Girona durant el curs 1915-1916. Aquest any va ingressar a la Escuela de Estudios Superiores de Magisterio, secció de Lletres de Madrid per a començar-hi els estudis de professor normalista. Va finalitzar el 1919 i fou nomenat professor numerari a la Normal de Lleida fins l'any 1932, que va passar a formar part del claustre de professors numeraris de l'Escola Normal de la Generalitat. Va ser nomenat titular de la Càtedra de Català segons el Decret de 9 de juny de 1931. L'accés a la Càtedra es va produir a la mort d'Enric Arderiu i Valls, que fou el primer professor de català de la Normal de Lleida, nascut precisament a Linyola el 1868, llicenciat en Filosofia i Lletres i hàbil amb el llatí, el grec, l'hebreu i l'àrab (SOLER 2009). El 1928 el claustre de l'Escola Normal de Lleida, a petició de Jesús Sanz, decideix que la biblioteca de l'Escola sigui accessible als estudiants (fins aleshores era d'ús exclusiu del professorat).

¹² L'Arxiu Edad de Plata està format per una xarxa de centres d'institucions culturals, públiques i privades, especialitzades en la cultura espanyola d'aquest període. Aquest terme fou acotat per J. C. MAINER (1987) en el llibre *La Edad de Plata (1902-1939)*. Formarien part d'aquest període les generacions del 98, 14 i 27. El seu objectiu és difondre el coneixement d'aquesta fructífera etapa de la vida intel·lectual espanyola. Un dels arxius permet consultar les més de 3.800 beques que la JAE va atorgar a mestres de primària, secundària i professorat de la universitat. Residencia de Estudiantes, *Archivo de la Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas (1907-1939)* [en línia]. <http://archivojae.edaddeplata.org/jae_app/jaeMain.html>

Tal com afirma Soler (2009), fou Cossío que va obrir al jove Sanz la porta vers l'exterior i li desvetllà el desig de seguir aprenent, cercant els coneixements més enllà de les fronteres de la pedagogia catalana i espanyola.¹³ Durant la seva estada d'estudis a l'extranger, a l'institut J. J. Rousseau de Ginebra, va fer una confència sobre literatura catalana a la Union Internationale des Étudiants el 17 de juny de 1929, que va ser un pretext per poder exposar la varietat cultural i social d'Espanya (Soler 2009).¹⁴ En l'àmbit escolar, Sanz es va preocupar pels temes relacionats amb les creacions escrites dels alumnes, que qualificava com a l'expressió de les forces interiors dels infants. I fou a Ginebra on va conèixer a través de Ferrière la tasca educativa del mestre Célestin Freinet, la seva metodologia i les tècniques de la impremta a l'escola. Des del primer moment va mostrar un gran interès per la premsa infantil educativa i per tots aquells periòdics infantils redactats pels mateixos infants. En aquestes produccions Sanz va veure com es podia promoure l'esperit creatiu, l'educació eticoliterària i la formació moral dels infants. Això el va entusiasmar i va tornar de Ginebra amb una impremta "sota el braç".¹⁵ Tot aquests fets van tenir molt a veure amb la introducció d'aquestes tècniques a Catalunya i a Espanya a partir de l'inspector Herminio Almendros i d'un grup de mestres de Lleida, que formaven part del Moviment Batec.¹⁶

A les terres lleidatanes cap a finals dels anys 20 coincideixen un grup de mestres de l'escola pública i rural que tenien el nom de Batec,¹⁷ fent referència als batecs del cor. Eren, segons paraules d'Alexandre Galí, "el batec uníson dels educadors que aspiraven

a una escola millor, més satisfactòria de viure-la i preparadora d'una generació més humana i solidària". Els objectius eren, per una banda, despertar en el poble l'estimació per l'escola, una escola considerada la casa de tothom i, de l'altra, experimentar a l'aula les noves metodologies i tècniques educatives i fer-ho de manera crítica. Tal com recull Jiménez Mier i Terán (2007), els batequistes eren mestres que anaven al poble, amb el cor en la paraula i en l'exemple, i feien sentir el que els mestres pensaven, interessats en l'educació popular. En aquest sentit tenim el primer escrit del quadern del mestre Pau (vg. Fig. 12).

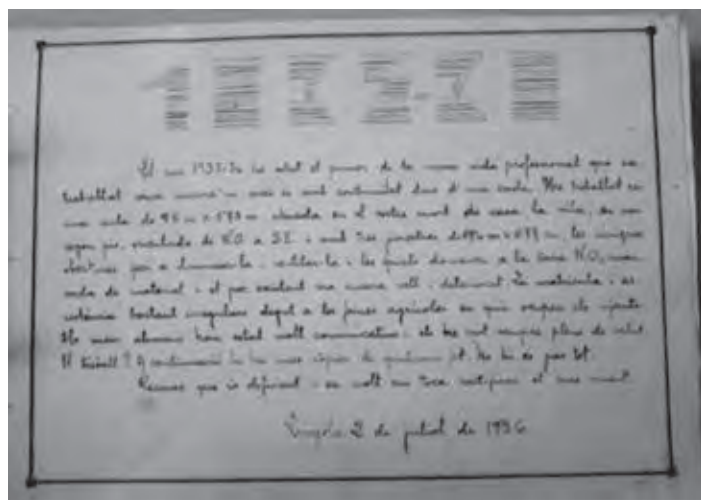

Figura 12. El primer escrit del quadern del mestre Pau Farrús.

Cal saber que en el quefer dels batequistes estaven presents educadors com Decroly, Dewey, Montessori, Ferrière... El mestre Fermín Palau es pronunciava en contra de seguir una sola corrent pedagògica.

¹³ Sanz va seguir els cursos de pedagogia amb el professor Cossío i afirma: "Quienquiera que haya tenido la inmensa fortuna de asistir a uno o varios de aquellos cursos, recuerda con emoción aquellas sesiones memorables en las que el Maestro se descubría en la plenitud de su magno saber. [...] Cossío era el maestro insuperable, es decir el sabio eminente y el educador-artista" (J. SANZ, "Un curso de Cossío. Iniciación a los problemas fundamentales de la educación y de la pedagogía", *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* (1931), v. 55, p.10).

¹⁴ El professor Sanz era un home del seu temps que inscriu els ideals en la lluita empresa des del catalanisme polític i el republicanisme progressista català per a la reforma social i cultural (SOLER 2009).

¹⁵ Segons J. ALCOBÉ ("El movimiento Freinet en España hasta 1939", *La Escuela Moderna en España. Movimiento Cooperativo de Escuela Popular*, Bilbao, Zero-ZYX, 1979, p. 53-57), Sanz recollí diversos materials: "una pequeña prensa rudimentaria, construida en madera, y algunos ejemplares de publicaciones infantiles realizadas por los niños de las escuelas francesas. También se trajo ejemplares de la Gerbe, sección de trabajos infantiles y de l'*Imprimière a l'École*, periódico del movimiento francés".

¹⁶ Els pioners en l'ús de la impremta a l'escola foren José de Tapia i Patricio Redondo, mestres de l'escola de Montoliu i Puigverd.

¹⁷ F. Jiménez Mier i Terán, mexicà, coneix José de Tapia, mestre exiliat a Mèxic. Aquest mestre havia estat a Lleida i havia format part del Moviment Batec. El 1979 Fernando sap de l'existència del moviment i viatja a Lleida per tal de conèixer i historiar el fet. El 2007 publica el llibre *BATEC. Historia de vida de un grupo de maestros*. Des de Mèxic, seguint el rastre d'aquells que van haver de marxar, ha fet que fos visible allò invisible per a molts: la tasca d'un grup de mestres a les terres lleidatanes que van fer bategar molts cors.

En fa referència Jiménez Mier i Terán (2007): “els mestres no han de ser esclaus dels mètodes, s’han de conèixer tots i aplicar aquells que el mestre estimi més adequat al moment, i llavors el mètode resultant serà el propi mestre, creador”.

Tot i així foren els mestres del Moviment Batec, tal com ja hem dit, que a partir de 1930 introduïren a Catalunya els mètodes renovadors del francès Celestí Freinet (Marqués *et alii*, 2010).¹⁹ Per tant, es pot afirmar que un grup molt important d’aquests mestres seguien les metodologies frenetistes.

Alguns d’ells van introduir aquestes metodologies amb la tècnica de la impremta²⁰ i fou aquest grup qui va impulsar el 1932 la creació de la cooperativa de la impremta a l’escola que, ja el 1933 és coneguda com la “Cooperativa española de la técnica Freinet” (Jiménez Mier i Terán, 2007). El 1934 es realitza a Lleida el I Congrés de la Impremta a l’Escola. El 1935 el II Congrés té lloc a Osca, on a més a més de la impremta van introduir el cinema i la música (els discos) a les escoles de la Cooperativa. I el III Congrés s’havia de celebrar el 22 de juliol del 1936 a Manresa. Els esdeveniments històrics van fer que no se celebrés.

En altres escoles i analitzant altres materials trobats, com és el cas que ens ocupa, podem constatar rastres de la pedagogia frenetista encara que els mestres no disposessin de la impremta. Tot i que no puguem afirmar que el mestre Pau Farrús formés part del Moviment Batec,²¹ pel Quadern de Rotació del mestre Pau Farrús, que recull les produccions dels nens, i pels

testimonis que encara estan vius, sí que podem afirmar que el mestre Pau concretava una pràctica educativa impregnada de la pedagogia frenetista.

Quins rastres de la pedagogia de Freinet i de l’ofici de mestre trobem en el Quadern de Rotació del mestre Pau Farrús?²²

Freinet considerava que el mestre havia d’educar per a la vida. I la vida no està reclosa en un manual o en una aula; el medi natural i social és tan ric que ajuda l’infant a créixer i a transformar la realitat; la vida entra i surt de l’escola amb les aportacions, propostes o creacions dels infants i del mestre, perquè tots dos són part d’un medi natural, familiar i social i d’una comunitat construïda a partir de les interrelacions de tots els seus membres. Alguns textos del Quadern ens ho mostren.

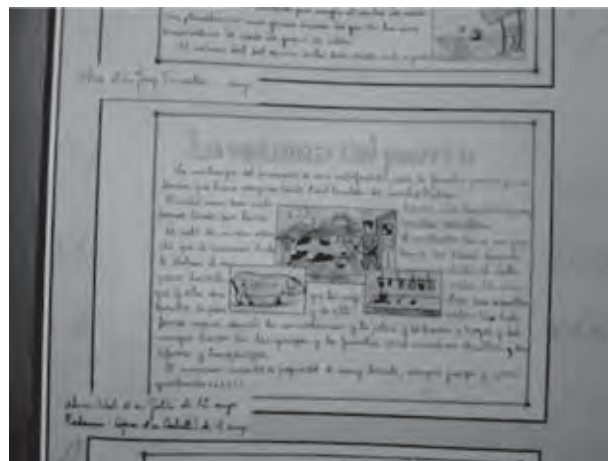

Figura 13. Producció del Quadern de Rotació: *La matanza del puerco*.

¹⁸ F. JIMÉNEZ MIER I TERÁN (2007) mostra com els batequistes despertaven l’amor del poble per l’escola amb l’exemple del mestre Isidoro Boix a València d’Àneu.

El grup Batec neix d’una primera reunió a Tèrmens, en una escola que hi havia en l’actual Plaça Catalunya de la localitat, en què es reuneixen 5 mestres: Salvador Ambrós, Fermín Palau, Patricio Redondo, José de Tapia i Ramiro Vila. Posteriorment creen la publicació *Escola*. En el primer número de la revista fan una declaració d’intencions del que volen aconseguir. Diuen: “la nostra postura és clara. Un ideal: l’escola: un sentiment: el nen: un amor: la vida; un amic: el mestre; un company: el treballador: un deler definitiu: avançar sempre, dretament, procurant en tot moment que no sigui a pas lent”. No es podien resumir de manera més breu i clara els eixos de l’educació renovadora.

¹⁹ Tenim moltes evidències de la presència de la impremta a l’escola: S. MARQUÈS *et alii*, *Un poble, una escola, una revista*, Lleida, 2010; la revista *Inquietud* de l’escola de Menàrguens 1935-36; F. JIMÉNEZ MIER I TERÁN, *¡Viva la imprenta! Orígenes de la educación Freinet en España. Libro de Vida*, México, 2011.

JIMÉNEZ MIER I TERÁN (2007) fa un recull de 100 baquetistes i el mestre Farrús no hi figura. També cal tenir en compte que l’autor assenyala la possibilitat que hi hagués més mestres que no estiguin identificats i que van participar en els encontres que periòdicament feien a les diferents poblacions i escoles. Afirma: “No puedo distinguir con exactitud, en todos los casos, cuándo los participantes en el Batec se identificaban profundamente con el grupo y estaban adheridos a él, cuándo simpatizan con el colectivo o cuándo simplemente asisten a las reuniones del mismo. Es un grupo heterogéneo y que no se organizaba de forma jerárquica ni estructurada”.

²² Per fer aquest apartat ens hem basat en el que apunta F. PORCAL, *El mestre que va donar la paraula als infants (1904-1947)*, València, Publicacions de la Universitat Jaume I, 2014. Aquest llibre recull el treball d’aquest mestre valencià que va treballar a Lleida de 1930-33 i va formar part del Moviment Batec. Fitxa 65 referenciada per F. JIMÉNEZ MIER I TERÁN (2007).

El mestre no podia restar al marge de la vida social i política. Calia la doble condició d'educador i de ciutadà actiu coneixedor i compromés amb el seu temps. Per tant, calia una coherència del mestre dins i fora de l'aula, i coherència a favor de la democràcia, la llibertat, la justícia i la pau.

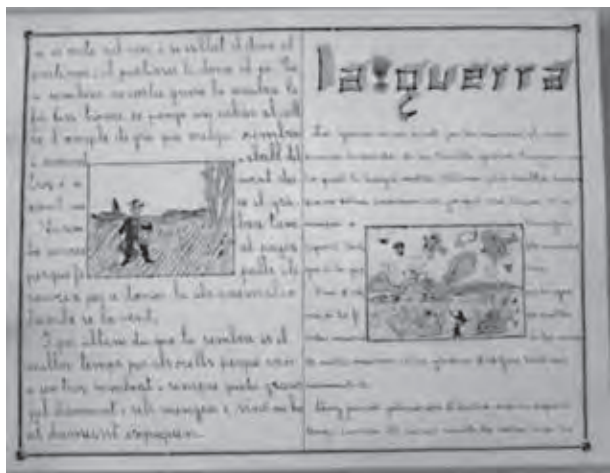

Figura 14. Producció del Quadern de Rotació: La Guerra.

El mestre havia d'estimar i gaudir del seu treball. Una de les idees nuclears és la cooperació. Cooperació basada en la reunió voluntària dels mestres per a reflexionar, produir i donar suport personal i pedagògic.

Per la foto d'arxiu recollida en el llibre de Ferran Aisa *El Liceu Escolar*, podem afirmar que el mestre Pau Farrús va participar en la reunió del grup de batequistes feta el 1932 a Juneda.

Figura 15. Grup de batequistes a Juneda el 1932. No hi ha el nom però per la foto que tenim del mestre Pau Farrús ens atrevim a dir que va assistir a aquesta reunió. Font: F. AISA (2013).

Les tasques bàsiques eren conèixer l'infant i donar-li suport des de la llibertat perquè construïxi el propi aprenentatge. Els nens havien d'expressar els pensaments i sentiments a través de la paraula i del dibuix, i així neixeren des de l'espontaneïtat i l'experiència els textos lliures acompanyats de dibuixos.

Figura 16. Producció del Quadern de Rotació: El dibuix i el text lliure. Correspondència amb l'escola de Castellserà.

Amb la impremta es realitzaven revistes, es potenciava l'intercanvi amb altres escoles i es donava el material als familiars, de manera que passaven a formar part de la història viva del poble i del seu temps des de la mirada dels xiquets. A Linyola no hi havia impremta, però aquest Quadern de Rotació i els quaderns individuals que cada nen s'emportava a casa han passat a formar part de la història de vida del poble a través del treball dels nens.

ESTUDIANTS I MESTRES AL SEGLE XXI

Estem a l'inici del segle XXI. Quina situació sociocultural educativa tenim?

Titulars de la premsa:²³ “España lidera el abandono escolar temprano en Europa con su mejor dato” (El 23,5% deja los estudios tras la ESO o sin graduarse); “España, a la cabeza del fracaso escolar y el desempleo juvenil en Europa”; “El 22% dels estudiants de l'ESO no es gradua i el 26% no continua els seus estudis”.

Aquestes dades desperten una gran preocupació que requereix novament d'un compromís social per part dels mestres. Cal impulsar canvis per tal de millorar la situació. Entre altres hi ha una ofensiva de país a favor de l'èxit escolar, concretament un pla per a la reducció del fracàs escolar a Catalunya 2012-2018²⁴ i, per part de la Generalitat, hi ha també un programa de millora i formació de la formació inicial dels mestres (MIF).²⁵

Quin és el compromís social que prenem els mestres al segle XXI? Quin compromís tenim els que formem futurs mestres? Com generem contextos i condicions per tal que els joves, futurs mestres, prenguin un compromís social amb “l'altre”, amb els infants, amb el context, amb les famílies, amb els companys, amb la vida?

En el nostre context tenim dades que informen que més de 300.000 joves espanyols formats han marxat del país des de 2008. El professorat que formem mestres a la Facultat d'Educació, Psicologia i

Treball Social apostem per formar mestres capaços i responsables per tal de donar resposta a les necessitats del segle XXI.

Necessitem gent compromesa amb el seu territori. Necessitem que els joves que volen ser mestres preguin un compromís social amb el context del segle XXI. Vàries son les propostes que concretem. Una d'elles ha estat en relació al “Quadern de rotació del mestre Pau Farrús”.

Cada estudiant tenia una proposta: anar a veure l'exposició, seleccionar un escrit fet pels nens del curs 1935-36 i fer lligams amb produccions i treballs que ells han fet com a estudiants quan anaven a l'escola o ara quan estan a les aules de primària fent pràctiques com a futurs mestres. L'objectiu és que veiessin quins continguts curriculars reflectien les produccions i quin tipus de text/textos apareixen en el “Quadern de Rotació”, i poder fer relacions amb text/textos elaborats a finals del segle XX i començaments del segle XXI. Un viatge a través del temps, des de la pluritemporalitat que apunta Bourried (2008) per tal que emergeixen formes diferents d'ensenyar i aprendre. Línies de fuga en diferents direccions, barrejant elements heterogenis, procedents de diferents àmbits, diferents territoris i diferents temps.

I aquesta metodologia ens ajuda a contemporanitzar les idees pedagògiques de l'Escola Nova a l'avui i a l'ara, en aquest cas el rastre del compromís i les metodologies de les pedagogies franceses en general i les de Celestín Freinet en particular.²⁶

²³ *El País*, “España lidera el abandono escolar temprano en Europa con su mejor dato” [en línia]. <http://sociedad.elpais.com/sociedad/2014/04/11/actualidad/1397211917_985641.html>

El Mundo, “España, a la cabeza del fracaso escolar y el desempleo juvenil en Europa” [en línia]. <<http://www.elmundo.es/elmundo/2012/10/16/espana/1350346752.html>>

El País, “Fracaso escolar” [en línia]. <http://elpais.com/tag/fracaso_escolar/a/>

²⁴ Generalitat de Catalunya, *Ofensiva de país a favor de l'èxit escolar. Pla per a la reducció del fracàs escolar a Catalunya 2012-2018*, Departament d'Ensenyament, [en línia]. <http://ensenyament.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/monografies/ofensiva_exit_escolar/ofensiva_exit_escolar.pdf>

²⁵ El programa MIF ha enviat 15 professores i professors universitaris a llocs destacats d'Europa i Amèrica per conèixer les millors iniciatives implementades en la formació del professorat i discutir l'aplicació en el nostre context. Una d'aquestes professores és l'autora que firma l'article, i la visita ha estat a la Universitat de Winchester, per tal de desenvolupar les propostes inter i transdisciplinars en formació inicial de mestres. El projecte de treball i desenvolupament pretén mostrar un model formatiu inter i transdisciplinar, tot i que el pla d'estudis estigui estructurat per matèries. D'aquesta forma es pretén que els futurs mestres, quan arribin als contextos educatius, tot i que tinguin un horari i un currículum fragmentat per matèries, siguin capaços de concretar la vida a les aules i a l'escola de forma global i interrelacionada amb la vida (JOVÉ *et alii*, 2015).

²⁶ Com ho han fet en el seu context i temps altres professionals. Per fer emergir rastres en terres lleidatanes hem de fer especial esment de Sebastià Gertrudis: és un mestre que ha concretat la seva tasca a partir de la metodologia Freinet (JIMÉNEZ MIER I TERÁN, 2007). Va descobrir la pedagogia Freinet quan treballava a Torrente de Cinca (curs 1979-80) de la mà del mestre freinetià de la República Josep Alcobé. El curs 1983-84 passà a Torres de Segre, on va restar fins a la seva jubilació el 2010-2011. Des que va tenir contacte amb les tècniques Freinet, les ha treballades amb els seus

COM UN QUADERN DE ROTACIÓ DE L'ANY 36 AJUDA ELS FUTURS MESTRES A REPENSAR L'EDUCACIÓ DEL SEGLE XXI?

Què han fet els nostres estudiants futurs mestres en relació amb els textos del Quadern de Rotació?

Què han pogut evidenciar? Què ha generat? Què han après? A partir dels textos que feien referència a la matança del porc, una activitat que es realitzava a cada casa, els estudiants futurs mestres han concretat treballs molt diferents tal com mostrem en la imatge següent:

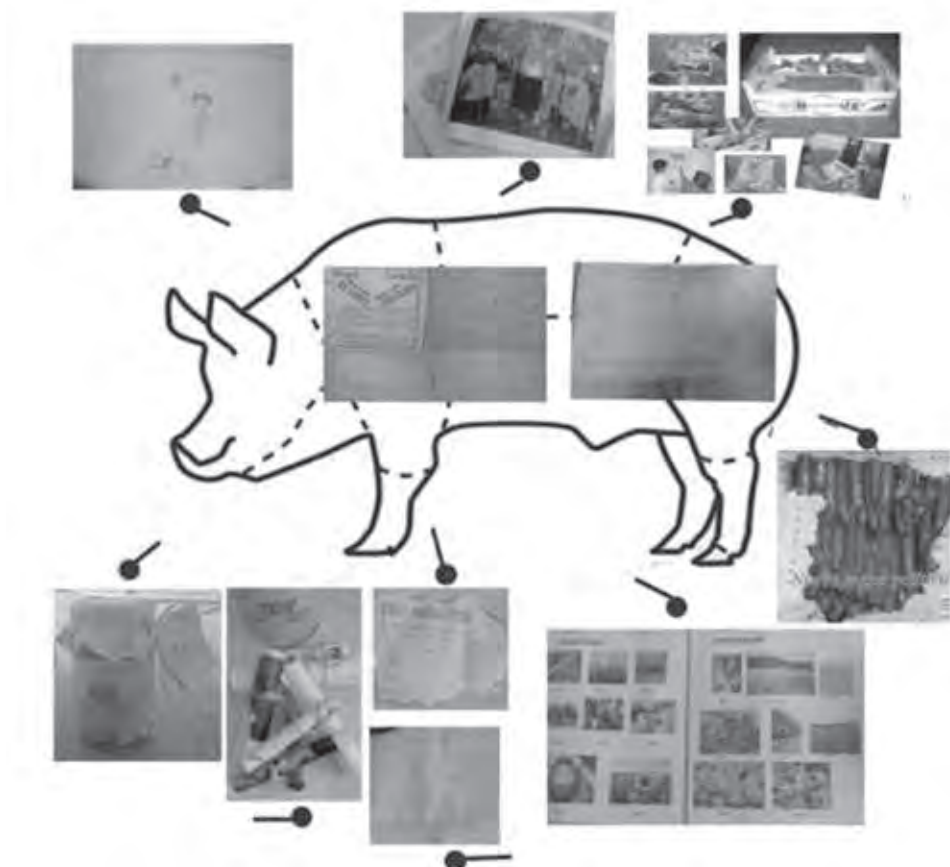

Figura 17. Produccions d'alumnes de la Universitat de Lleida. Muntatge realitzat per Irene López.

A tall d'exemple, fem èmfasi en el treball realitzat per Alexandra Oriola que, tot i ser de poble, mai no havia vist una matança del porc. Va decidir anar-hi i va portar un cartell d'una exposició feta al Centre d'Art la Panera sobre càrniques gràfiques. El nen va ensenyar la padrina a llegir en català perquè ella no més sabia llegir en castellà.

Figura 18. Nen ensenyant a llegir la seva àvia.
Foto: Alexandra Oriola.

alumnes essent fidel al seu principal objectiu: donar la paraula al nen i la nena. Al mateix temps, ha participat (i ho continua fent) molt activament, en diversos Moviments de Renovació Pedagògica, com el MIEL, Aula Libre i el MCEP (Moviment Cooperatiu d'Escola Popular). Actualment és a l'escola Francesco Tonucci de Lleida. M. BERGÓS, "Freinet del siglo XXI", *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 444 (abril de 2014).

Altres estudiants van constatar com s'havia treballat la geografia al llarg del temps, fet que els portà a qüestionar-se si podem aprendre geografia de forma diferent com van mostrar uns companys en el projecte Rostres+Rastres+Restes.²⁷

Figura 19. Produccions d'alumnes de la Universitat de Lleida. Muntatge realitzat per Irene López.

Figura 20. Activitat dels canals desenvolupada a la Zona baixa de la Universitat de Lleida.

Aquest projecte va recollir les experiències, vivències i coneixements sobre el canal de les persones que viuen en poblacions que travessa el Canal

d'Urgell i el d'Aragó i Catalunya. Es va fer un estudi intergeneracional i es va constatar que el que va suposar el canal per a les persones de més de 70 anys no és el mateix que per a les persones de mitjana edat i per als joves i nens. Per tant, els futurs mestres van aprendre que cal un treball amb el territori per tal de conèixer aquells esdeveniments històrics que fan que avui i ara visquem de la manera que vivim.

A partir del text sobre la guerra del Quadern de Rotació, Berta Fernández, Berta Aguilar, Mònica Roldan, Andrea León i Claudia Matamoros prenen consciència que elles no han estudiat en profunditat la Guerra Civil a l'escola. Actualment, estan realitzant una proposta educativa perquè els nens del segle XXI aprenguin d'aquest període històric.

Figura 21. Produccions dels alumnes de la Universitat de Lleida. Muntatge realitzat per Irene López.

En aquest moment estudiants futurs mestres, en el marc de la matèria de didàctica de les ciències socials amb la professora Nayra Lloch, han de cercar objectes, documents, fotografies, etc. relacionats amb l'educació al llarg del segle XX, tant seva com dels seus pares/mares, àvies/avis, besàvies/besavis... L'equip docent té l'objectiu de fer, amb totes les produccions, treballs i materials recollits, una nova mostra amb diàleg amb l'exposició del Quadern de Rotació del mestre Pau Farrús.

Ha estat i està esdevenint una experiència de treball en xarxa entre diferents agents i institucions, contextos, territoris... Seguint la metodologia de l'artista Francesc Abad en el projecte "El Camp de la Bota", l'exposició del Quadern de Rotació del mes-

²⁷ Realitzat per Xavier Vilalta, Eric Bustamante, Màrius Visa, Amal Ezzaanouni, Pablo Saurina, Lara Subils, Maria Trepà, Laia Silvestre, Laia Pujades, Lourdes Pons, Arnau Torrent, Josué Romero, Marc Ruiz i Alejandra García.

Figura 22. Vaixell on va partir el mestre Pau Farrús. Font: Exposició "Un professor republicà, Pau Farrús. Un quadern de rotació 1935-1936".

tre Pau Farrús ha mostrat en veu de nens com era la vida en una escola de la República. L'exposició ha fet visible allò que era invisible i el treball en xarxa ens ha permès que els futurs mestres mirin, coneguin, analitzin i aprenguin del territori. La metodologia utilitzada és una eina de reflexió i aprenentatge per a la formació com a persones que volen ser mestres en la societat del segle XXI i així contribuir a la recuperació de la memòria històrica d'un temps, d'un país.²⁸

En aquest vaixell va partir el mestre Pau Farrús a l'exili cap a Mèxic, tot i que va deixar rastre. Vàries dècades més tard aquests rastres han permès aprendre i educar estudiants futurs mestres. Voldríem acabar amb la reproducció del seu Quadern de Rotació: *Fi de curs*: "Ha arribat el dia 15 de Juliol [...]. L'escola on fins ara sempre havíem estat quedarà sola, apagada, sense el soroll que nosaltres hi fèiem i es quedarà trista, com si fos morta".

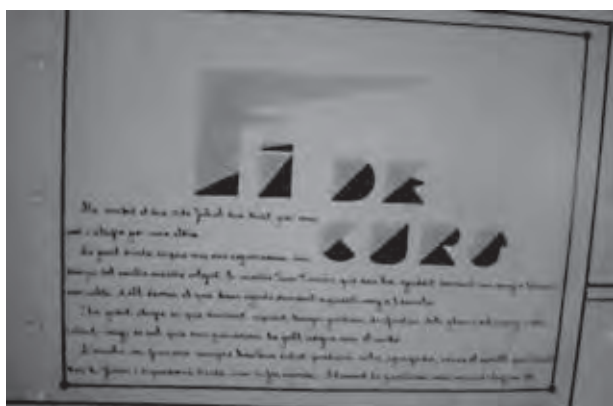

Figura 23. Producció del seu Quadern de Rotació: Fi de curs.

Cal que eduquem i ens humanitzem per que no passi mes el que va passar.

Figura 24. Fotograma extret del documental *La escuela olvidada* de Sonia Tercero. Producció de l'escola de Ciutat de Mèxic fundada per mestres a l'exili i que encara continua celebrant el 14 d'abril com a dia de la República.

I poder viure en un món on aquestes expressions formin part de la nostra vida.

Figura 25. Foto del l'exposició *Misiones pedagógicas*.

Figura 26. Foto de la xerrada de Marià Forroll, exalumne del mestre Pau.

²⁸ E. ESCOBEDO, "Francesc Abad: en torno al proyecto «El Camp de la Bota»", *Situaciones* (25 de novembre de 2012) [en línia]. <<http://situaciones.info/revista/francesc-abad-en-torno-al-proyecto-el-camp-de-la-bota/>>

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AISA, F.: *El Liceu Escolar de Lleida 1906-1937*, Lleida, Editorial Fonoll, 2013.
- ALCOBÉ, J., "El Movimiento Freinet en España hasta 1939", *La Escuela Moderna en España. Movimiento Cooperativo de Escuela Popular*, Bilbao, Zero-ZYX, 1979, p. 53-57.
- BERGÓS, M., "Freinet del siglo XXI", *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 444 (abril de 2014).
- BOURRIAUD, N., "Heterocronías y estratos", *SalonKritik* (febrer de 2008) [en línia]. <http://salonkritik.net/06-07/2008/02/heterocronias_y_estratos_bourr.php>
- COLEGIO CERVANTES DE TORREÓN, "Colegio cervantes de Torreón" (22 de desembre de 2014) [en línia]. <<http://www.colegiocervantesdetorreon.com/conocenos.html>>
- COSSÍO, B.: *Actas de las sesiones celebradas / Congreso Nacional Pedagógico*, Madrid, 1882.
- EL MUNDO, "España, a la cabeza del fracaso escolar y el desempleo juvenil en Europa" [en línia]. <<http://www.elmundo.es/elmundo/2012/10/16/espana/1350346752.html>>
- EL PAÍS, "España lidera el abandono escolar temprano en Europa con su mejor dato" [en línia]. <http://sociedad.elpais.com/sociedad/2014/04/11/actualidad/1397211917_985641.html>
- EL PAÍS, "Fracaso escolar" [en línia]. <http://elpais.com/tag/fracaso_escolar/a/>
- ESCOBEDO, E., "Francesc Abad: en torno al proyecto «El Camp de la Bota»", *Situaciones* (25 de novembre de 2012) [en línia]. <<http://situaciones.info/revista/francesc-abad-en-torno-al-proyecto-el-camp-de-la-bota/>>
- GENERALITAT DE CATALUNYA, *Ofensiva de país a favor de l'èxit escolar. Pla per a la reducció del fracàs escolar a Catalunya 2012-2018*, Departament d'Ensenyament [en línia]. <http://ensenyament.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/monografies/ofensiva_exit_escolar/ofensiva_exit_escolar.pdf>
- HERNÁNDEZ, M.: *Influencias francesas en la educación española e iberoamericana (1808-2008)*. *Actas de las III Conversaciones Pedagógicas de Salamanca*, 15, 16, 17 y 18 de octubre de 2008, Salamanca, Conversaciones pedagógicas de Salamanca, 2008.
- VAL DEL OMAR, J.: *Estampas 1932*, Filmoteca de València [en línia]. <<http://www.youtube.com/watch?v=qMGzJoWk8P4>>
- JIMÉNEZ MIER I TERÁN, F.: *BATEC. Historia de vida de un grupo de maestros*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 2007.
- JIMÉNEZ MIER I TERÁN, F.: *¡Viva la imprenta! Orígenes de la educación Freinet en España. Libro de Vida*, México, 2011.
- JOVÉ, G. [et al.], "(Inter)(Trans) disciplinariedad en formación de maestros", *Aula de innovación educativa*, núm. 239 (2015), p. 16-22.
- KRAUSE, K. C. F.: *Ideal de humanidad para la vida*, con introducción y comentarios por don Julián Sanz del Río, Madrid, 1871.
- LIÉBANA COLLADO, A., "La educación en España en el primer tercio del siglo XX: La situación del analfabetismo y la escolarización" [en línia]. <<http://www.umer.es/images/doc/n58.pdf>>
- MAINER, J. C.: *La Edad de Plata (1902-1939). Ensayo de interpretación de un proceso cultural*, Madrid, 1981.
- MARQUÈS, S. [et al.]: *Un poble, una escola, una revista*, Lleida, 2010.
- MARTÍN, B.: "El cuaderno de rotación. Instrumento al servicio de la Inspección", *XII Coloquio Nacional de Historia de la Educación. Etnografía de la Escuela*, 2003, p. 829-838.
- MARTÍN, F. [et al.], "Europeizar la escuela. El descubrimiento del cuaderno de rotación por M. Alpera", *Influencias francesas en la educación española e iberoamericana (1808-2008)*. *Actas de las III Conversaciones Pedagógicas de Salamanca*, 15, 16, 17 y 18 de octubre de 2008, Salamanca, Conversaciones pedagógicas de Salamanca, 2008, p. 161-174.
- MIF, "Programa de millora i innovació en la formació de Mestres" [en línia]. <www.mif.cat>
- PORCAL, F.: *El mestre que va donar la paraula als infants (1904-1947)*, València, Publicacions de la Universitat Jaume I, 2014.
- REDACCIÓ VILAWEB MOLLERUSSA, "Linyola recorda el mestre Pau Farrús", *Vilaweb* (22 de desembre de 2014) [en línia]. <<http://www.vilaweb.cat/noticia/4182241/20140329/linyola-recordamestre-pau-farrus.html>>
- REGIDORIA DE CULTURA, AJUNTAMENT DE LINYOLA, "2014. Jornades Culturals" (22 de desembre de 2014) [en línia]. <http://linyola.ddl.net/fo-tos/linyola/noticies/Jornades_culturals_2014.pdf>

RESIDENCIA DE ESTUDIANTES, "Archivo de la Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas (1907-1939)" [en línia]. <http://archivo-jae.edaddeplata.org/jae_app/jaeMain.html>

RESIDENCIA DE ESTUDIANTES. "Las misiones pedagógicas. 1932-1936" [en línia] <<http://www.residencia.csic.es/misiones/sedes/inicio.htm>>

RTVE, "El documental *La escuela olvidada*" [en línia]. <<http://www.rtve.es/alacarta/videos/el-documental/escuela-olvidada-20110116-2140-169/989251/>>

SANZ, J., "Un curso de Cossío. Iniciación a los problemas fundamentales de la educación y de la pedagogía", *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, núm. 849 (1931), p. 9-18.

SOLER, J., "L'itinerari formatiu i professional de Jesús Sanz Poch (1897-1936). Renovació pedagògica i compromís polític a Catalunya durant el primer terç del segle XX", *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 13 (gener-juny de 2009), p. 9-47.

UNIVERSIDAD DE ALCALÁ: *Cuaderno del maestro. Selección de ejercicios del Cuaderno de Rotación* (22 de desembre de 2014) [en línia]. <<http://archivo.ayto-arganda.es/archivo/biblio/PDF/04121001.pdf>>

VIMEO: *El secreto de educar* (18 de desembre de 2014) [en línia]. <<https://vimeo.com/32084809>>